

פגישות במוסקבה

מאת יצחק פינקל

א

אור ליום ה' נחת הסילון הסובייטי, שהפליג מלונדון, על שדה התעופה של מוסקבה. למרות שיפה ידעתי על מצב היהודים ברוסיה וחשבתי ששום דבר לא יפתיעני, ירדתי עם רעיתי מן המטוס בחרדה. פחד אחזני שמא יתאמתו הדברים שקראתי עליהם בעיתונות וששמעתי מידידים שחזרו מברית המועצות, שהרי אינה דומה שמיעה לראייה.

בחדר ההמתנה פגש אותנו פקיד ה"אינטוריסט" בסכר פנים והסיענו במכונית למלון "מטרופול" הפונה אל כיכר הקרמלין.

למחרת היום מהרתי לבית-הדואר המרכזי לשלוח מברק למשפחתנו להודיע להם כי הגענו למוסקבה בשלום ואנו לוגמים כבר את הוודקה המפורסמת. בדרכי אל המלון ניגש אלי צעיר כבן עשרים ושתים ופנה בשאלה: "סליחה אדוני, האם אתה יהודי? ואם כן מהיכן אתה בא?" למרות שלא השתמשתי ברוסית למעלה מארבעים שנה, הותרה פתאום לשוני והדיבור התחיל לשטוף מפי. עניתיו שלא טעה בתנחתו ואמנם יהודי אנכי מניו-יורק שבא הנה, "לבקש את אחיו" היהודים. הבחור לא הירפה ממני והמטיר עלי שפעת שאלות והחשובה ורבת המשמעות ביותר היתה: "איך חיים אחינו באמריקה?" כשהבטחתיו שהיהודים חיים בארצות הברית באושר וכבוד ונהנים מן החופש הדימוקרטי ונמנים על חברי הסינאט, הקונגרס, בית המשפט העליון, מדעני הגרעין ושבכלל הם תופסים מקום חשוב מאוד בכל ענפי התעשייה והכלכלה, קרנו פניו והבריכו עיניו מהתרגשות ואמר: "לא תוכל לתאר לעצמך את שמחתי שיש מדינה אחת בגולה שאחינו לא רק שאינם נרדפים שם אלא אף עולים לפיסגת ההצלחה". בפנותי הצידה ראיתי צעיר עוקב אחרינו. כששאלתי את בן-לווייתי על בן-אדם זה הבטיחני כי אין לחשוש, שהלה יידו וגם הוא יהודי. אבל פניו אינם יהודיים" העירותי. על זה השיב כי אמנם הוא רק יהודי למחצה, שאמו נוצרית.

באותו יום אחרי הצהרים העמיד לרשותנו ה"אינטוריסט", לפי ההסדר עם הסוכן בניו-יורק, מכונית עם נהג ומדריכה. הסתובבנו במרכז העיר ובפרבריה, בקרנו את היכל המדע, האוניברסיטה, תיאטרונים, מוזיאונים ועוד. רעיתי שהתיידדה במשך הטיולים עם המדריכה, אשה יפה בגיל שלושים חמש, הפתיעתה בשאלה חמורה מאוד. היא קראה בעתונים ושמעה מפי אנשים שביקרו ברוסיה שהממשלה הסובייטית מציקה ומדכאה את היהודים, העם שתרים כל-כך הרבה לתרבות העולם, ובכלל זה גם לרוסיה הסובייטית. עדי ראייה נאמנים וביניהם מידידיה של רוסיה, מאשרים את השמועות. הנאה הדבר לארץ גדולה חזקה הדוגלת בשם אידיאליים אנושיים נעלים? בעינים תמוהות ומרחבות ענתה המדריכה, כי מעולם לא שמעה על גוירות והפלות נגד היהודים והסבירה שהתחוקה הסובייטית עריבה לשיוויון זכויות לכל המיעוטים. מאז והלאה לא

ידעתי מנח, התהלכתי באימה יתירה פן תלשין המדריכה עלינו למשטרה ויאשימונו בעון ריגול. כידוע נרשמים המדריכים במשטרה ועליהם להודיע על התנהגותם של התיירים.

לשגרירות ישראל נסענו לבדנו ללא מדריך. נתקבלנו שם בידידות רבה, ביחד כאורחים מארצות-הברית בדרכם לישראל דוברי עברית. על יד השגרירות באמצע רחוב נידח ראינו שוטר כביכול ניצב לפקח על התנועה, אף-על-פי שלא ראינו שם אף מכונית אחת או המונים נדחקים. נראה שהצב שם בפקודת הממשלה בכדי שתהיה עין צופיה ולהודיע לה על היוצא והבא שמה.

ביום ו' כשעה לפני השקיעה, בשבתנו בפרוודור המלך, ראיתי איש זקן גבה-קומה, בעל זקן רחב-מידות עומד אצל היציאה. ללא שהייה נגשתי אליו וברכתיו ב"שבת שלום, אדוני". היהודי נודעזע מרוב שמחה והגיב על ברכתי בחיך אירוני באידית: "אוי ווי איז מיר! (וי לי!). אתה מדבר אלי עברית? בודאי הנך גם ציוני! קונם הנך עלי! ולא רק שאסור לי לדבר אתך, אלא אף לעמוד במחיצתך". הוא הוליכני פסיעות אחדות והציגני לפני שני בניו. "הבחורים האלה מניחים תפילין בכל יום", אמר בגאווה. הבנים אישרו את דברי האב באידית והוסיפו שהם גם מתפללים מנחה ומעריב בציבור. אשתו הגוצה שהקשיבה לשיחה אחזה פתאום את בעלה והזהירה אותו: "מהערט דאך וואס איהר רעדט (הרי שומעים אנשים מה שאתם מדברים), גלך מכאן", ובחפזה עזבו את המלך.

באותו ערב נתקלתי בפרוודור המלך בשתי נשים שדיברו ביניהן אידית. מכיון שיהודי מכסיקו מדברים ביניהם לרוב אידית, חשבתי למכסיקניות ובקשתי לשאול אותן על בני משפחתי הגרים בעיר הבירה של אותה מדינה. הן ענו לי שהגן תושבי מוסקבה זה שנים רבות. נסיתי להידבר אתן, ספרתי שאני אורח שזה אך הגיע מאמריקה וברצוני לדעת על חיי היהודים ברוסיה. התשובה היתה חיובית: היהודים חיים בשלווה ושלום עם יתר אזרחי המדינה; הבנים מתחנכים באוניברסיטאות ומקבלים משרות הגונות בגמרם את חוק לימודיהם. בהעירי כי אין כמעט סימן ברוסיה לחיי ברבות יהודיים, בתי-ספר יהודיים ועתון אידית, תיאטרון ומוסדות יהודיים, התחילה אחת מהן לצעוק בקול מטורף: "מיר דארפן ניט קיין אידישקייט אין רוסלאנד!" (אין אנו צריכים לתרבות יהודית ברוסיה). כן-רגע יצאתי את המלך מפחד שמא תלשננה עלי במשטרה. (באותו יום עצרו זוג בריטי שהאשימום בריגול).

בשבת השכמנו ללכת אל בית-הכנסת המרכזי וכאורח כיבדוני ב"עליה" לתורה. הרב לוין לא נכח בגלל חליו והתודעתי לשמש שהוסמך בשנה אחת יחד עם הרב לוין בשיבת סלובודקה. בראותי את המתפללים ותלבשתם התכוון בי לבי. ראיתי לפני אנשים מדוכאים מתהלכים כצללים, ללא תקווה, בעינים נדעכות — חצי מתים. ישבתי על יד יהודי בגיל העמידה והתפללנו מסידור אחד שדפיו הצהיבו והתפוררו מיושן. היה שבת מכרכים וכשאמרנו "מי שעשה ניסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות הוא יגאל אותנו בקרוב..." זלגו דמעות מעיני שותפי לתפילה ולחש בעברית אשכנזית: "מתי תבוא הגאולה לנו?". השתדלתי לנחמו ולפייסו בגאולה שבאה על-ידי קימום מדינת ישראל ובהרמת

קרן עמנו על ידה בכל אתר האתר. היהודי מאן להינחם ואמר: אבל אנחנו עוד לא זכינו אף לראות את המדינה והגנו גם מנותקים מאחינו שבכל העולם. יהודי שישב לשמאלי העיר שלפי דעתו כבר באה באולה פורתא אף ליהודי רוסיה בהקשיבם לשידור „קול ישראל“ באידיש עברית ורוסית, לעתים קרובות. באנחנו מבית-הכנסת נדחקו אלינו מתפללים אחדים ושאלונו בריגשת-לב אם יהודי אמריקה וישראל זוכרים אותם, את יהודי רוסיה שהעשירו והיפרו את תרבות ישראל באדירי התורה ובסופרים הגדולים שלהם. האם הם יודעים מה שקרה והיה לנו? סיפרתי להם בהתנצלות על ההפגנות והמחאות ללא הפוגה בערי אמריקה נגד הקיפוחים וההפלות לגביהם על ידי הממשלה. סיפרתי על הכסא הפנוי אצל שולחן ה„סדר“ בלילות חג הפסח בבתי היהודים שהרבנות הראשית הנהיגה במדינת ישראל ובתפוצות כסמל היעדרם של אחינו ברוסיה וצפיתנו לשיחורום ולהתאחדותם כאבר חי עם האומה הישראלית כבימים מקדם.

בשבת נתיישבתי עם רעייתי בזרד האוכל לסעודת צוורים סמוך לשולחן תפוס על ידי זוג צעיר, שרשמי פניהם העידו על יהדותם. פניתי אל האיש, שהיה כבן עשרים חמש, ושאלתי על מוצאו וענה שהוא יהודי וגם הצעירה ממלו — אשתו — גם היא יהודיה. לפי דבריו הם באו מלנינגרד לבלות ימים מספר במוסקבה. הודעתי לו כי אנו חיריים מארצות-הברית ואנו מעוניינים מאוד להודמך עם יהודי רוסיה. על שאלתו אם יש לנו בני משפחה ברוסיה הצבעתי אליהם ואמרתי „אתם, אתם, וכל היהודים בברית המועצות הנכם משפחתגרי. התשובה כנראה מצאה חן בעיניו והוא חיך בשביעת רצון. לא יכולתי להתאמק ולתבליג על רגשותי ונגעתי ישר בענין שהעיק על לבי ואמרתי: „הממשלה הסוביטית מכריזה שנים על שנים שאתם, יהודי רוסיה, אינכם מעוניינים בתרבות יהודית ולכן אינכם זקוקים לכתי-ספר, בתי-כנסת, עתונים ותיאטראות; ואומנם רוצים אתם, יהודי רוסיה, למות בתור עם וכחטיבה אתנית? איש שיחי הגיב על דברי בהתרגשות יתירה ובצער: „זה שקר גמור! הם אינם נותנים לנו לחיות חיים יהודיים“, מפני טעם מוכן נפטקה השיחה בינינו ונפרדנו.

במוצאי-שבת אחרי סעודת הערב הופיעה על הדוכן של חדר-האוכל זמרת והתחילה לשיר באידיש את „עירתי בלז“ בליווי תזמורת שנייגה בקצב מהיר של הגיז האמריקני. לצלילי השיר קמו ממקומותיהם זוגות מספר והסתובבו בריקוד עד אפיסת כוחות. נראה שנימים נרדמות נודעו וניתנגנו בלבם של יהודים אלה שהכירו מקרוב את הדיים התמימים והאידיאליים של העיירות שכבר אינן. תגובת המרקדים והתפרצות רגשי הלב של הצופים על ידי מחיאות כפים סוערות העידו שיהודי מוסקבה אינם רגילים למותרות כאלה. לשמוע תפוחות שירי אידיש. היתה זו שעת-כשר לכיטוי בעגועיהם החנוקים גם שנים רבות אחרי תקופת סטאלין וכשנתיים אחרי כרושטשוב.

באחד הערבים, כשטיילנו בכיכר האדומה, נתלווה אלינו בחור יהודי בן שבע עשרה לפי דבריו, הוא פנה אלינו באדיבות ואמר: „סליחה, האם אתם יהודים?“ „בטח, בטח, אנו יהודים אמריקנים“ ענינו. הוא המשיך: „השמעתם על האנטישמיות כאן?“ העירותי כי אנו קוראים את העתונות ומקבלים ידיעות

על כל מה שמתרחש תעשה לאחינו ברוסיה. הוא מסר לנו מה שידענו על הפוגרום במאלאזובקי. מרבר של מוסקבה ששם שרפו בית-כנסת והרגו את אשת השמש. הוא התאונן על הבינוי האנטישמי „טאשקנט“, שהרוסים מכנים ומשמיצים בו את היהודים. כשלא הבינתי את משמעות הבינוי הסביר. שזה שם-נירדף לפחזן ולמשתמט מן הצבא בימי המלחמה האחרונה. כידוע, הוסיף, הועברו היהודים הפולנים שכרחו מקלגסי היטלר מעבר לגבול רוסיה לארצות אסיה המרכזית, ביחד לטאשקנט. בירת אחזקיסטן ולפי החוק הבינ-לאומי לא גויסו נתונים וזים אלה לצבאות רוסיה ומכאן הבינוי „טאשקנט“ ליהודי רוסיה. הוא סיפר כי בהופיע קצין יהודי אף בדרגה גבוהה באותות הצטיינות במלחמה על חזונו שואלים אותו האנטישמים ממי קנה את המדליות וכמה שילם בעדן. הממשלה הרוסית חוגגת אמנם את ימי הולדתם של המשורר איציק ספר והאמן הצעיר ש. מיכאלס, אך הוסיף בלעג מריר: „הם לא מתו מחמת זיקנה, אלא נרצחו בצו הקרמלין באחת מפינות העיר על ידי מכונית-משא שעברה עליהם. הנהג ידע בדיוק את הזמן והמקום שעליהם להודמך. כידוע השתתפו אמנים אלה במשלחת „הועד היהודי האנטיפאשיסטי“ שהוקם ביזמתו של סטאלין. בזמן שהנאצים כבר הפגינו את לינינגרד הנצורה הצבאותיהם עמדו רק מטרים מספר מהולגה. זכר הרחן שיש עם מפתח בארצות שונות שיש לו השפעה ושיגרם ליהודי אמריקה, אנגליה וקנדה לבקש עזרה בשביל ברית-המועצות.

במשך שיתנו קרא פתאום הבחור: „מה נעים ומה יפה חג שמחת-תורה“. הסברתי לו שהחג שעבר כלפני שבוע היה חג הפסח, בחושבי כי הוא טועה. אבל הבטיחני שהוא מבדיל בין החגים. בגאווה סיפר כי בחג שמחת-תורה שעבר התאספו כ-15000 בחורים ובחורות מול בית-הכנסת המרכזי הפגינו בשירים וריקודים את אהדתם עם המתפללים בפנים ועם עם ישראל כולו. למרות שאינם יודעים צורת אלה, כי לא קיבלו חינוך יהודי בגזירת המלכות.

ב

ביחודי ברוסיה והשיחות שקשרתי עם אחינו בני ישראל במקומות ובהודמנויות שונים, אישרו את העובדה שגם במלחמתה נגד הדתות, הממשלה מפלה לרעה את דת היהודים. והעובדות מדברות בעדן. בשנים האחרונות הופיע ה-אל-קוראן בשלש מהדורות בהוצאת הממשלה בשביל המיעוט המוסלמי. לפני שלוש שנים נדפסה הברית החדשה בשביל הכנסייה הרוסית האורתודוקסית ב-57,000 העותקים; בשביל הבאפטיסטים ב-10,000 — התנ"ך היהודי לא נדפס אף פעם משך יובל שנים. לבאפטיסטים, המתים בבריה"מ 465,000 נפש, אלף בתי-יראה ולשלושה מליון יהודים נשארו רק 78 בת-יכנסת.

הממשלה לא רק מרשה, אלא מעודדת את המיעוטים השונים לטפח ולפתח את תרבותיהם. לגרמנים, שבגדו ברוסיה בימי המלחמה וריגלו לטובת היטלר יש בזמן שעצם קיומה של ברה"מ היה בסכנה, בתי-ספר מיוחדים ששפת הלימוד היא גרמנית וגם עיתונים יומיים. להם ניתנה הרשות גם להתארגן באירגון ארצי. לעומתם, היהודים שהצטיינו בשדה הקרב, נטולים בתי-ספר לחינוך יהודי, שתן יהודי או עברי ואסור עליהם לקיים ארגונים משלהם. הם

מנותקים לא רק מאחיהם בכל הארצות, כי אם אף בארצם הם. ליהודי מוסקבה אין קשר עם אחיהם בלנינגרד, אודיסה, קיוב וביתר ערי רוסיה. יש לציין שבשביל הצוענים ה"מתורבתים" המונים במוסקבה כ-38.000 נפש בנתה הממשלה שישה תיאטראות ובשביל 600.000 יהודים אין אף תיאטרון קבוע אחד, למרות "התחוקה העריבה לשוין זכויות לכל האזרחים", שהיא רק בכחינת הלכה ואין מורין כן.

הנתונים והעובדות האלה הוגשו רשמית בז'נבה ל"וועדת האו"ם לזכויות האדם" על ידי חיים כהן, חבר בית המשפט העליון בירושלים בכדי להדגיש את ההפלות נגד המיעוט היהודי ברוסיה למרות ההכחשה השיגרית כי הן בגדר האי-אפשרי, כיון שהפלות הן נגד התחוקה הסוביטית. בצנינות יוצאת מן הכלל מנמקת הממשלה סירובה להדפיס סידורים שהבטיחה להרב לוין במחסור של נייר, כביכול. אבל היא מצאה טוני נייר כדי להוציא ספרו הארסי של טרופיס קיטשקא "יהדות ללא צעף" להשמיץ את דת ישראל והיהודים. כידוע, הוקע קיטשקא זה על שהשתמש בספרו בחומר ה"ספרותי" ובקריקטורות מכווערות של "השטורמר" שהוציא יוליוס שטרייכר בימי היטלר י"ש. הסופר היהודי ליאוניד פינקלשטיין, שברח מרוסיה ומתגורר עכשיו בלונדון, הוקיעו כמשתף פעולה עם הנאצים בעת פלישתם לאוקראינה. מר פינקלשטיין שהגיע לאנגליה ביוני שעבר עם קבוצת אינטלקטואלים עזב את חבריו שם, ביקש והוענקה לו זכות-מקלט באנגליה. לפני שבועות אחדים פירסם מאמרים ב"מעריב" התל-אביבי, וב"דיילי טלגרם" הלונדוני, שבהם הוא מוקיע את האנטישמיות הרישמית הסוביטית בכל מערומיה, למרות ההכחשות המופיעות תכופות על ידי מדענים יהודים מפורסמים המלמדים זכות על הממשלה, שהרי הם בכחינות אנוסים ותינוקות שנישבו.

העתונאי הזה מתאר אפיוודה בטכניון שבאודיסה כשנתקבל שם סטודנט יהודי שהצטיין בבחינות. בהיודע הדבר לנגיד המוסד בשם יאמפולסקי, קרא ונוף בראש ועד החינוך על שהכניס את היהודי. ראש הוועד התנצל ואמר: "אנו הכנסנו רק יהודי אחד בין אלף סטודנטים חדשים". השיב יאמפולסקי ברוגזה: "אם אתה אינך רוצה שיתרבו כאן פישפשים תשגיח שלא יהיה כאן אף אחד מהם". הסטודנט היהודי הוצא מן המוסד לאחר שחיפשו ומצאו בו "פגם".

כמו כן גילה פינקלשטיין שההפליה החשאית לגבי יהודי רוסיה שוררת לא רק במוסדות אקדמאיים שאין בהם, ואף לבחורים היהודים המוכשרים ביותר, דריסת רגל ולעומתם חבריהם הנוצרים המפגרים מתקבלים ללא קושי, אלא בכל ענפי החיים.

ליאוניד פינקלשטיין מתאר ביחוד את החיים המרים, מלאי האכזבה והיאוש, של הנוער היהודי הסוביטי. הוא מכנה את היחס ליהודים בחברת ברית המועצות בשם "נאציזם סוביטי".

למרות מאמצינו והמחאות מצידנו ומצד המפלגות הקומוניסטיות באיטליה, צרפת, סקנדינביה ובארצות אמריקה הלטינית, לא גשתנה הקו של "גינזסיד" תרבותי של סטאלין וזרושטשוב לגבי היהודים. ב-1965 נסגר בית-הכנסת היחידי בטאלין, בירת אסטוניה, לפני הימים הנוראים.

על סף השנה החדשה כשאנו מפנים מבטנו לעבר מסך־הברזל לקיבוץ היהודי הגדול והנואש — כרבע מכל העם היהודי — אנו עומדים באזלת־יד ובלב נשבר שמעצמה גדולה כרוסיה הדוגלת בשם אחוות המין האנושי מתנקשת בעצם קיומו של קיבוץ זה. בהתחפשותה כלוחמת נגד הדת היא אוסרת בערמומיות כל ביטוי כלשהוא של תרבות יהודית כגון עתון יהודי, בית־ספר חילוני ותיאטרון שאין להם קשר עם הדת. אנו שואלים את עצמנו מה עלינו לעשות בכדי לרכך את הלבבות המאובנים של קוסיגין ותבריו כדי להציל מכליון את היהדות שתרמה תרומה רוחנית עצומה לכלל תרבותנו. עלינו להיחפו ולבקש דרכי הצלה חדשים טרם יכבה חיו כליל נר ישראל ברוסיה.
